

بررسی اشتغال زنان و توسعه

نوشته: صدیقه صائمیان

مقدمه:

امروزه توسعه علمی، صنعتی و اقتصادی بعنوان یکی از اساسی‌ترین اهداف دولتها و ملتها محسوب می‌شود، در عصری که در آن زندگی می‌کنیم اعتبار یک ملت بر مبنای اطلاعات علمی، آگاهیها و ارتقای فرهنگ آن جامعه می‌باشد. لذا تربیت نیروی انسانی ماهر و متخصص و استفاده از آنها در بخشهای اقتصادی و صنعتی از ضروریات دستیابی به اهداف توسعه می‌باشد. کنفسیوس می‌گوید «اگر برنامه یکساله دارید برنج بکارید. اگر برنامه دهساله دارید درخت بکارید و اگر برای صد سال آینده خود برنامه‌ریزی می‌کنید انسان تربیت کنید.»

تحقق توسعه بستگی به استفاده از توانمندیهای انسانهایی دارد که سالیان متمادی در مراکز آموزش عالی، آزمایشگاهها و دیگر کانونهای اقتصادی، صنعتی و پژوهشی با هزینه‌های زیاد تلاش کرده‌اند تا دانشی را کسب کنند که استفاده از آن دانش و مهارت، در ارتقاء کمی و کیفی کار و خدماتی که ارائه می‌شود مؤثر واقع شود.

نقش زنان در توسعه مستقیماً به اهداف توسعه اجتماعی و اقتصادی بستگی دارد و بعنوان یک عامل بنیادی از آن نام برده می‌شود. توسعه فرآیندی است که دربرگیرنده مجموعه مسایل اقتصادی - اجتماعی - سیاسی و فرهنگی می‌باشد. توسعه نیازمند یک نظم اخلاقی است که نسبت به تأمین نیازها و حقوق انسانی جانب مسئولیت و عدالت را نگاه دارد و از حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی و از گستره علم و فن آوری به گونه‌ای مدد جوید که امنیت محیط زندگی را نیز تأمین نماید.

کشور ایران به عنوان یکی از قدیمی‌ترین تمدنهای تاریخ، سهم عمده‌ای در پیشرفت علوم و فنون داشته‌است، بگونه‌ای که دانشمندان غربی معتقدند بسیاری از تحقیقات و پژوهشهای علمی آنان مرهون اندیشه‌های متفکران ایرانی بوده‌است.

در طول تاریخ تحت تأثیر عوامل اجتماعی و اقتصادی سنتها، آداب و رسوم و وضعیت اشتغال زنان در جامعه دستخوش تغییر و تحول شده‌است. از یک قرن پیش تاکنون که ماشین‌آلات صنعتی عرصه را بر تولیدات و محصولات خانگی تنگ کرد. زنان برای کار از محیط خانه به کارخانه‌ها کشیده شدند، بطوری که درحال حاضر در کشورهای پیشرفته و صنعتی ۳۵ تا ۴۸ درصد نیروی کار را زنان تشکیل می‌دهند. در این کشورها، به علت نیاز به نیروی زنان در مشاغل مختلف، رسمیت بیشتری به کار زنان داده شده‌است و برای رفع مشکلات خانواده‌ها، قوانین حقوقی مناسبی در زمینه اشتغال زنان تدوین شده‌است. در کشور ما نیز تا حدودی این قوانین وجود دارد ولی زمینه‌های فرهنگی هنوز بصورت روشن و واضح تبیین نشده‌است لذا تحقق اهداف توسعه زنان با مشکلاتی روبرو است.

با بررسی پیشینه تاریخی اشتغال زنان در ایران ملاحظه می‌شود که شروع کار رسمی زنان در نظام اداری ایران (اعم از بخش خصوصی و دولتی) از زمان قاجار می‌باشد. در آن زمان زنان عمدتاً در کارخانجات ابریشم‌بافی - پشم‌ریسی و شیلات مشغول کار بودند.^(۱)

در سالهای بعد از انقلاب این توهم پیش آمده بود که زنان باید صرفاً نقش سنتی خود را ایفا نمایند. لذا بسیاری از زنان را از صحنه فعالیت‌های اجتماعی کنار گذاشتند. بطوریکه در فاصله سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ وجود زنان در برخی از مراکز بویژه در صنعت کاهش چشمگیری داشت (البته رکود ناشی از جنگ نیز برای این کاهش دامن زد) لیکن در بخش کشاورزی تقریباً حضور زنان همیشه دیده شده و کمتر دستخوش تحول شده است.

با آغاز دوران سازندگی لزوم گسترش فعالیت زنان در عرصه‌های مختلف اقتصادی و صنعتی بیش از پیش احساس شد و در این مقطع به کار زنان توجه بیشتری مبذول گردید. لغو بسیاری از محدودیت‌هایی که در رشته‌های دانشگاهی (رشته‌های فنی و مهندسی در سال ۱۳۷۲) برای زنان وجود داشت عاملی برای رشد و توسعه زنان گردید و زنان توانستند تا حدودی پست‌های علمی و تحقیقاتی را اشغال نمایند.

در تحقیقاتی که انجام شده حدود ۸۳ درصد زنان جذب مشاغل آموزشی و فرهنگی می‌شوند درحالی‌که امکان دسترسی به دیگر مشاغل برای زنان به مراتب کمتر از مردان است. در سال ۱۳۵۵ بیش از نیمی از نیروی کار مشاغل تولیدی را زنان تشکیل می‌دادند. تا سال ۱۳۶۵ این رقم سالانه بطور متوسط ۱۰٪ کاهش یافت در نتیجه حدود ۴۰۰ هزار زن از فعالیت‌های تولیدی کنار رفتند.^(۲) این درحالی است که مقایسه میزان تحصیلات مشمولین قانون استخدام کشوری (در سال ۱۳۶۵) نمایانگر آن است که زنان شاغل تحصیلات بالاتری نسبت به مردان داشته‌اند. درصد زنان شاغل باسواد در این سال ۶۵٪ و مردان شاغل باسواد ۵۹٪ بوده است علیرغم آنکه زنان تحصیلکرده بیشتر از مردان بودند، زنان در ۴ تا ۶ شغل فعالیت داشتند درحالی‌که مردان در ۳۶ شغل فعال بودند. (جدول شماره ۱)

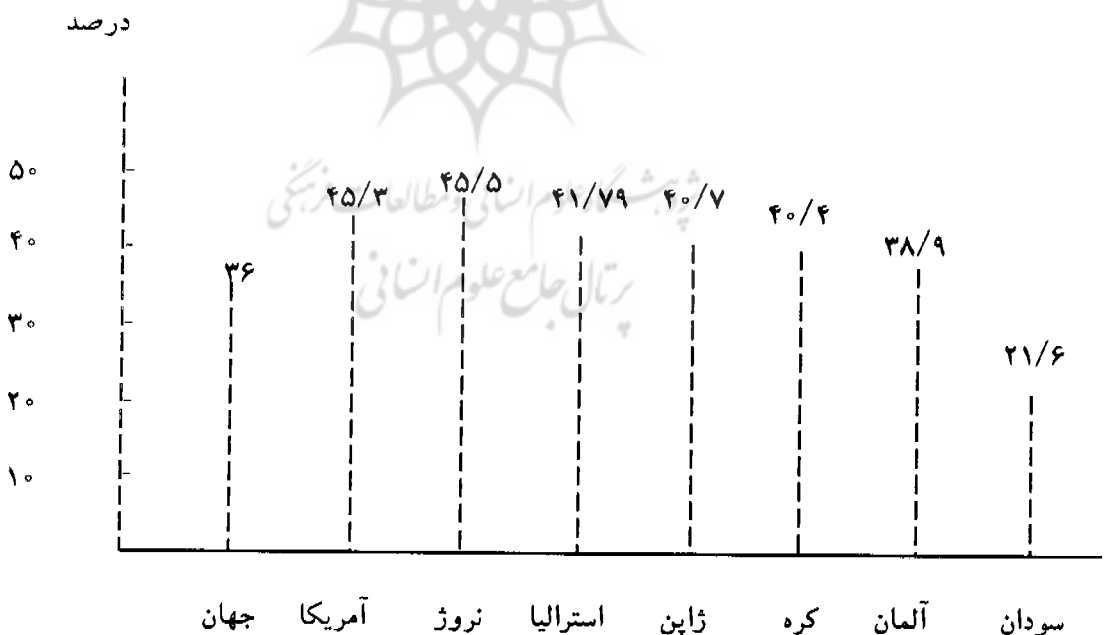
سال	مردان باسواد شاغل ۵۹٪	تنوع شغلی ۳۶ مورد
۶۵	زنان باسواد شاغل ۶۵٪	تنوع شغلی ۴ تا ۶ مورد
سال	مردان باسواد شاغل ۷۸٪	تنوع شغلی ۴۱ مورد
۷۵	زنان باسواد شاغل ۸۰٪	تنوع شغلی ۱۰ تا ۱۲ مورد

۱ - نگرشی اجمالی بر وضعیت زنان، بهجت‌الملوک مظفری، مجله تحول اداری، دوره چهارم، شماره ۱۴

۲ - اشتغال زنان در فرآیندها توسعه، دکتر ژاله شادی طلب، مجله تعاون، شماره ۶۰، شهریور ۱۳۷۵

اشتغال صنعتی زنان که قبل از انقلاب ۳۸/۲ درصد بود به ۱۴/۵ درصد تنزل یافت و در سالهای اخیر به ۱۵/۵ درصد افزایش یافت و هنوز کمتر از نیمی از اشتغال دهه ۵۰ است. اشاره به یک آمار دیگر نشان می‌دهد که در مراکز تخصصی علمی و فنی ۱۸ درصد زنان تحصیلات دانشگاهی دارند که این رقم در بخش مردان شاغل به ۱۰ درصد می‌رسد. تعداد زنان شاغل با رشدی معادل ۲۰ درصد طی ۵ سال از سال ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۰ به رقم یک میلیون و ۲۳۰ هزار نفر رسیده است درحالی‌که طی این مدت رشد مردان شاغل ۱۴ درصد بوده است. از سوی دیگر طبق آماري که مرکز آمار در سال ۱۳۷۰ منتشر کرد تعداد زنان شاغل در شهرها در بخش عمومی رشدی معادل ۵۰ درصد داشته است و مشاغلی نیز که زنان برعهده گرفته‌اند از تنوع بیشتری برخوردار بوده است. طبق آمار سال ۱۳۷۰ سهم زنان در مشاغل آموزشی (معلم)، بهداشتی (ماماها و بهیاران)، خدماتی (حسابداران، امور دفتری) تا سه برابر افزایش داشته (از ۱۸۸ هزار به ۶۵۰ هزار رسیده است) (۳) بطوری که این سه گروه مشاغل کلاً ۹۵ درصد اشتغال زنان را به خود اختصاص داده‌اند. ۵۵ درصد از استادان دانشگاههای کشور زن هستند که از این عده ۳۵ درصد در دانشگاههای پزشکی و ۲۰ درصد در دیگر دانشگاهها به تدریس اشتغال دارند. (۴)

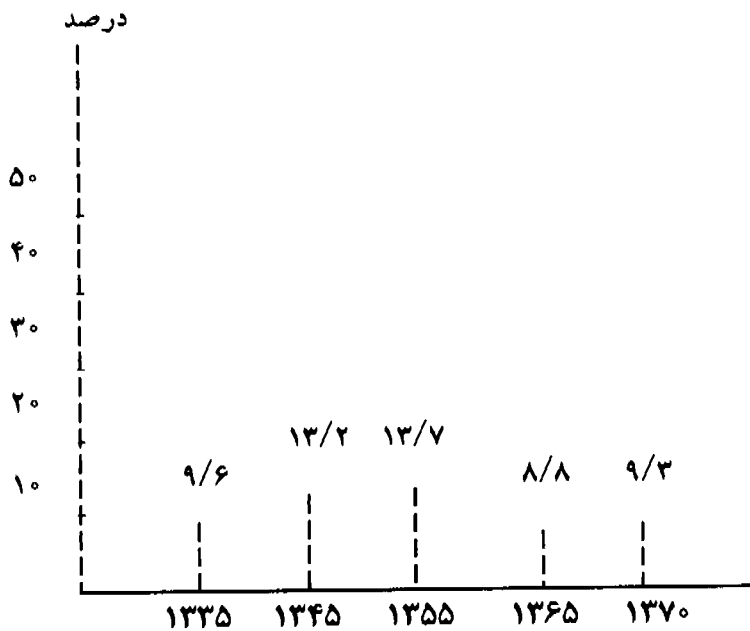
در شرایط فعلی با توجه به روند تحولات جهانی، استفاده بهینه از نیروی کار زنان در مشاغل مختلف از ضروریاتی است که نمی‌توان آن را نادیده گرفت. نگاهی به وضعیت اشتغال زنان در جهان و مقایسه آن با وضعیت اشتغال زنان در ایران موقعیت کنونی زنان جامعه ما را بهتر روشن می‌سازد (نمودار شماره ۱ و ۲).

نمودار شماره ۱ - نسبت زنان در کل نیروی کار جهانی کشورهای مختلف - سال ۱۹۹۰

۳- اشتغال زنان در فرآیند توسعه، دکتر ژاله شادی طلب، مجله تعاون، شماره ۶۰، شهریور ۱۳۷۵

۴- مشارکت زنان، ضرورت تحقق اهداف توسعه - روزنامه همشهری، ۲۲ آبان ۱۳۷۵

نمودار شماره ۲ - درصد زنان شاغل نسبت به کل شاغلین در ایران

بانگاهی به دو نمودار فوق می بینیم درصد زنان شاغل در ایران نسبت به کشورهای دیگر اسفنانگیز است.

مشکلات اساسی زنان شاغل

بررسیهای انجام شده گویای مشکلاتی بشرح ذیل درخصوص زنان شاغل می باشد که خود می تواند فرضیه پژوهشهایی در زمینه اشتغال زنان باشد.

- ① تفاوت در پرداخت دستمزد بین زنان و مردان در شرایط مساوی کاری.
- ② تبعیض کارفرمایان در مورد زنان به جهت داشتن مسئولیت خانوادگی و بیان آثار و عوارض آن در محیط کار.
- ③ نبود خط مشی جدی در مورد احقاق حقوق زنان.
- ④ جبهه گیری مردان در مقابل زنان موفق و کارشکنی آنان.
- ⑤ نبود تنوع شغلی برای زنان و محدودیت فرهنگی در مورد اشتغال زنان.
- ⑥ خلاقیت و نوآوری زنان به حساب کارفرمایان یا رؤسای آنان گذاشته می شود.
- ⑦ وجود قوانین مغایر با روحیه زنان.
- ⑧ ایجاد موانعی برای ارتقاء شغلی زنان.
- ⑨ اجتناب زنان از زد و بند جهت دسترسی به منابع قدرت و منابع مالی.

راهبردهایی برای بهبود وضعیت زنان شاغل

- ۱- جداسازی عامل جنسیت از مشاغل.
- ۲- ازبین بردن تبعیضات حقوقی و قانونی.
- ۳- تعیین موقعیت اقتصادی زنان با توجه به بهره‌وری و کارایی آنها.
- ۴- توجه به آفرینش افکار نو و بالندگی زنان شاغل.
- ۵- ایجاد فرصتهای مناسب برای مشارکت زنان در مشاغل مختلف.
- ۶- آموزش مستمر و پرورش استعدادهای خلاق در زنان.
- ۷- تأمین امنیت شغلی.
- ۸- تقویت انگیزه‌های قوی ملی و اجتماعی در زنان شاغل.
- ۹- فرهنگ سازی جهت حمایت مردان از زنان فرهیخته و ترویج ویژگیهای آنان در سایر زنان.
- ۱۰- حضور فعال زنان در سطوح اجرایی و مدیریتهای ارشد.
- ۱۱- فراهم کردن زمینه‌های رشد زنان از طریق گردهماییها، همایشها و دوره‌های آموزشی ویژه مخصوص زنان.
- ۱۲- استفاده از تجارب جهانی در مورد زنان شاغل.
- ۱۳- ایجاد اعتماد به نفس در زنان برای دستیابی به مشاغل پیچیده و حساس.
- ۱۴- آموزشهای فنی و حرفه‌ای برای زنان در جهت فراگیری فن‌آوریهای جدید.
- ۱۵- ایجاد محیط مناسب برای تجربه اندوختن در پستهای حساس.
- ۱۶- ایجاد بانک اطلاعاتی و مراکز تحقیق و پژوهش برای زنان.
- ۱۷- ارزیابی عملکرد زنان بدون تبعیض و حسادت.
- ۱۸- انتشار مقالات و مطالبی برای مدیریت زنان جهت رشد و توسعه.
- ۱۹- انتقال دانش، مهارت و ویژگیهای مدیران موفق زن به سایر زنان.

یکی از دلایلی که کشورهای صنعتی و فراصنعتی به لحاظ علمی و دانش فنی از سایر کشورها قویتر هستند این است که از تمامی عواملی که در توسعه دخیل هستند منجمله عامل نیروی انسانی بخوبی بهره می‌گیرند. مانیز در مسیر توسعه چاره‌ای جز ایجاد ساختارهای مناسب جهت تقویت نیروهای انسانی ماهر نداریم. نیروهایی که بتوانند با اتکاء به دانش، مهارت و استفاده از فن‌آوری مناسب هرچه سریعتر شکاف بین توسعه و توسعه نیافتگی را پر نمایند و در چنین شرایطی کنار گذاردن زنان که نیمی از پیکره جامعه را تشکیل

می دهند حاصلی جز عقب ماندگی ندارد. اگر کشوری تا ۱۰ سال آینده خود را به توسعه یافتگی نرساند فرصت را برای همیشه از دست خواهد داد. ما می توانیم با برنامه ریزی استراتژیک در مورد نقش زنان در توسعه و ترسیم خطوط آن، این اعتقاد را بارور سازیم که از این نیروی عظیم جامعه در آینده ای نه چندان دور بتوان بهره کافی برد. برای دستیابی به اهداف توسعه باید نیازها - امکانات و محدودیتها را شناخت و با نگاه آینده ساز برای تغییر وضع موجود چاره اندیشی کرد و بستر مناسب برای رشد خلاقیت و ابتکار رادر زنان ایجاد نمود. باید ارزش نقش زنان را در دو بُعد خانواده و اجتماع بشناسیم و در راستای برنامه های توسعه، زنان را در جایگاه و منزلت واقعی شان قرار دهیم و هرگز فراموش نکنیم فرمایش گوهربار پیر روشن ضمیر دوران خود را که فرمود مرد از دامن زن به معراج می رود و این درختی بود که در نهضت عظیم اسلامیمان به میوه نشست و در دوران سازندگی باید تناورتر و متعهدانه تر سربه آستان جانان ساید.

منابع

- ۱ - نقش زنان در توسعه، دفتر امور زنان ریاست جمهوری، صندوق کودکان سازمان ملل متحد، چاپ اول پائیز ۱۳۷۲.
- ۲ - اشتغال زنان در فرآیند توسعه، دکتر ژاله شادی طلب، مجله تعاون، شماره ۶۰، شهریور ۱۳۷۵. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- ۳ - جنسیت و توسعه آماری، لیس تورس، روز اریودل، مترجم دکتر جواد یوسفیان، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۵.
- ۴ - نگرشی اجمالی بر وضعیت زنان، بهجت الملوک مظفری، مجله تحول اداری، دوره چهارم، شماره ۱۴.
- ۵ - تولید دانش و مبادله اطلاعات راهی برای توسعه، دکتر فتح اله مضطرزاده، روزنامه اطلاعات، ۲۵ آذر ۱۳۷۵.
- ۶ - توسعه انسانی، اولین قدم در روند سایر ابعاد توسعه، مهندس غلامرضا عربی نژاد، روزنامه اطلاعات، ۱۱ دی ۱۳۷۵.